
BOEKBESPREKINGEN

¶ E.G. Arnold, *Het genootschap Christo Sacrum te Delft. Privatisering van de godsdienst omstreeks 1800* Verloren, Hilversum 2003, 368 pag., ISBN 90-70403-51-X. € 30,00.

¶ E.H. Cossee

Deze goedverzorgde handelseditie van een Utrechtse dissertatie heeft tot onderwerp het godsdienstig genootschap Christo Sacrum dat te Delft bestaan heeft van 1797 tot 1838. De auteur plaatst dit genootschap tegen de achtergrond van de talloze maatschappijen, gezelschappen, vriendenkringen of andere ‘mensenverenigingen’, die eind achttiende, begin negentiende eeuw in ons land bestonden. Zijn studie is een gedegen proeve van genootschapsonderzoek geworden, vanuit een veelomvattende, interdisciplinaire aanpak.

In de *Inleiding* geeft Arnold een uitvoerige verantwoording van de door hem gevolgde werkwijze bij deze studie. Hij wilde daarmee een leemte opvullen in de ‘publicatiegolf van de laatste jaren op het gebied van het genootschapsonderzoek van de achttiende en negentiende eeuw’. Het onderzoek naar godsdienstige genootschappelijkheid kwam daar naar zijn mening ‘ietwat bekaaid’ bij af.

Arnold kiest voor zijn onderzoek voor een cultuurhistorische, theologische en prosopografische invalshoek. Voorwaar geen sinecure, waar hij zich met bewonderenswaardige precisie en consistentie van kwijt. Zijn methodologische preoccupaties brengen echter met zich mee, dat het historische betoog nogal vaak onderbroken wordt door excursen van wetenschapstheoretische aard. Dit maakt het boek in sommige opzichten moeilijk leesbaar. Ook is zijn (al te grote?) prudentie er de oorzaak van, dat stellingen en observaties weliswaar geponeerd worden, maar even later weer door relativerende kanttekeningen ontkracht. De vraag rijst dan ook menigmaal: waar staat de auteur nu zelf, wat er is nu werkelijk aan de hand?

Wie deze ‘ongemakken’ voor lief neemt, vindt echter in dit boek niet alleen boeiend feitenmateriaal over een uniek, op zichzelf staand genootschap,

maar ook een sprekend specimen van aspecten van de privatisering van de godsdienst in ons land omstreeks 1800.

Na een wel zeer uitvoerige schets van *Delft aan het einde van de achttiende eeuw* komt de voor geschiedenis van Christo Sacrum in het volgende hoofdstuk *Van diaconaal gezelschap naar geheim genootschap* in beeld. Het gezelschap ‘La Confraternité’, bestaande uit (jonge dienstdoende en oudere niet-dienstdoende) diakenen binnen de Waalse Gemeente van Delft kan worden aangemerkt als bakermat voor het latere genootschap. Hieruit ontwikkelde zich in 1797 het ‘geheim genootschap’ Christo Sacrum, waarin vooraanstaande jonge Delftenaren, ook van andere dan Waals-Hervormde herkomst zich verenigden.

Het derde hoofdstuk *Van geheim genootschap naar kerkgenootschap* beschrijft de stap naar de openbaarheid, die Christo Sacrum, deels ongewild, maar dan toch, ondernam. In 1801 kreeg het zijn vaste behuizing in een ‘neo-klassiek tempeltje’, waarin openbare erediensten werden gehouden. Van marginaal, godsdienstig dilettantengenootschap zou het nu een landelijk erkend kerkgenootschap worden (1801). De verdere geschiedenis daarvan wordt onderbroken door een vijfde hoofdstuk, waarin een prosopografische schets gegeven wordt van *Christo Sacrum's kopstukken*: jonge, welgestelde Delftse intellectuelen, zoals Pieter Maas Czn., Pieter Willem van den Boogaard en Jacob Hendrik Onderdewijngaart Canzius, welke laatste, niet geheel terecht zo leert ons de auteur, als de eigenlijke stichter van het genootschap de geschiedenis is ingegaan.

Een zesde hoofdstuk handelt over de leidslieden van Christo Sacrum: *Canzius, Van Haastert en Delftse genootschappelijkheid*. Niet alleen worden hierin connecties met lokale wetenschaps- en leesgezelschappen in kaart gebracht, maar ook met de vrijmetselaarsloge Silentium. In de vormgeving van de erediensten van het genootschap zijn dan ook maçonieke elementen aan te wijzen, al gaat het niet aan Christo Sacrum in één